

[B] **HELDERE VISIES OP DE TOEKOMST.
ESSAYS OVER MUZIKAAL ERFGOED
IN VLAANDEREN EN NEDERLAND**

Het muzikale erfgoed gaat, in ieder geval in Nederland, weer een ongewisse toekomst tegemoet: het Nederlands Muziek Instituut, in 2006 door de overheid aangewezen als centraal instituut (“sectorinstituut”) voor het Nederlandse muzikale erfgoed, hoeft vanaf 2013 niet meer op overheidsondersteuning te rekenen. Des te belangrijker dat we nu kunnen beschikken over een publicatie waarin wordt ingegaan op cruciale vragen over muzikaal erfgoed in welke situatie dan ook. *Achter de muziek aan. Muzikaal erfgoed in Nederland en Vlaanderen* bestaat uit vierendertig essays, gebundeld in acht hoofdstukken. Door al deze essays lopen als rode draden een aantal kernkwesaties. Wat verstaan we onder muzikaal erfgoed? Hoe moeten we het selecteren, beheren en presenteren? Hoe zijn de relaties tussen het erfgoed en de actuele muziekpraktijk? Hoe kunnen we muzikaal erfgoed vinden? Hoe staat de overheid tegenover muzikaal erfgoed?

Muzikaal erfgoed is buitengewoon veelsoortig. Er is materieel muzikaal erfgoed: muziekdrukken en muziekhandschriften, audiovisuele en digitale dragers, muziekinstrumenten, afbeeldingen met muzikale onderwerpen, brieven, administratie, restauratiedossiers, programmaboekjes, recensies enzovoorts. Er is ook immaterieel muzikaal erfgoed, dat wil zeggen “zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen, en, in sommige gevallen, individuen, erkennen als deel van hun cultureel erfgoed”, volgens de definitie van UNESCO uit 2001. Deze ingewikkelde definitie betreft in muzikaal verband vooral traditionele (volks)muziek die via een levende uitvoeringspraktijk wordt overgedragen. In gespecialiseerde essays gaan Nederlandse en Vlaamse auteurs op dit alles in. Een aantal van die essays zijn van meer algemene aard; andere essays zijn casestudies.

Veel aandacht gaat daarbij uit naar het materiële erfgoed. Dat is natuurlijk niet vreemd, want dat is heel concreet en grijpbaar. Gedrukte en geschreven

muzieknotatie is een abstrahering van de klinkende muziek, die het de componist mogelijk maakt zijn bedoelingen vast te leggen en anderen om zich op efficiënte wijze een voorstelling te vormen van het muziekwerk. Aantekeningen daarbij van dirigenten en uitvoerenden geven inzicht in de uitvoeringspraktijk. Audiovisuele dragers leggen concrete muziekkuitvoeringen vast en documenteren daardoor vanaf het begin van de twintigste eeuw de muzikale werkelijkheid op een geheel nieuwe wijze. Digitale dragers kunnen digitale versies van niet-digitale originelen bevatten, maar steeds vaker bevatten ze *born digital* erfgoed: hedendaagse componisten werken immers veel met digitale productieprocessen. Muziekinstrumenten zijn eveneens van belang als getuigen van de klinkende werkelijkheid, ofschoon het meestal een illusie is te denken dat we de klank van eeuwen her kunnen horen, als we er al op kunnen spelen. Ook zijn ze vaak esthetisch aantrekkelijk. Een speciaal geval zijn de muziekautomaten en de versteekboeken voor beiaard, die wel degelijk toegang bieden tot de klank uit oude tijden. En afbeeldingen met muzikale voorstellingen, brieven, documenten, programmaboekjes etc. hebben een geheel eigen waarde: ze situeren het muziekwerk in een maatschappelijke en cultuurhistorische context. Al deze typen materieel erfgoed stellen hun eigen eisen wat betreft toegankelijkheid, behoud en conservering: zo is er voor audiovisueel en digitaal erfgoed de problematiek van de in onbruik rakende afspeelapparatuur en de verouderende hard- en software. En bovendien moet al dit materiaal in kaart gebracht worden, zodat het door belangstellenden kan worden gevonden. Een prachtig en inmiddels befaamd voorbeeld van inventarisering is de Nederlandse Liederbank, in deze bundel beschreven door Martine de Bruin. De enorme hoeveelheden materiaal leiden onontkoombaar tot de vraag: hoe moeten we het te bewaren materiaal selecteren en het geselecteerde materiaal presenteren? Een interessant antwoord op die laatste vraag is het Antwerpse project *Klank van de stad*. Karel Moens beschrijft in zijn essay hoe het Antwerpse Vleeshuis getransformeerd is van een traditioneel muziekinstrumentenmuseum tot een instelling waar allerlei materialen in hun context worden gepresenteerd. Een mooie foto van het opnieuw

opgebouwde koperblaasinstrumentenatelier Van Engelen (uit Lier) completeert zijn betoog. En, niet onbelangrijk in onze tijd: zijn er inkomsten te genereren met muzikaal erfgoed? Het essay *Fonos, een online muziekarchief* van Eerde Hovinga geeft een praktijkvoorbeeld.

Relatief nieuw is de erkenning van het immateriële erfgoed. Aan immaterieel erfgoed kleeft een merkwaardige paradox. Ellen Kempers formuleert die in haar essay *Immaterieel muzikaal erfgoed: verkenningen rondom een begrip* als volgt: "... immaterieel erfgoed [kan] strikt genomen alleen maar beschermd worden door het niet te beschermen. De dynamiek die nodig is om immaterieel erfgoed te behouden zal onvermijdelijk leiden tot veranderingen van dit type erfgoed." Immaterieel erfgoed zal vooral levend blijven "... doordat groepen mensen aan deze overblijfselen (opnieuw) betekenis geven en omdat deze groepen bereid zijn om de nieuwe betekenissen over te dragen, aan te vullen en zo nodig te wijzigen." Een mooi voorbeeld is de danstraditie op het eiland Terschelling, in 1915 gedocumenteerd door Jaap Kunst en in deze bundel opnieuw onder de loep genomen door Elsche Korf. En is zo de wereldmuziek niet geboren? Het is natuurlijk wel van belang om culturele tradities te documenteren en daardoor kennis over uitgestorven praktijken te bewaren.

Dit rijke boek wordt gecompleteerd met bijdragen over de geschiedenis van de muzieknotatie en de muziekdruk, over bewaarplaatsen en ontsluiting van muzikaal erfgoed, en over de Vlaamse en Nederlandse regelgeving met betrekking tot dat erfgoed. De Vlaamse overheid hanteert het begrip "erfgoedgemeenschap": valorisatie door een gemeenschap is van levensbelang voor immaterieel én materieel erfgoed. De sociale media bieden daartoe grote kansen. Een belangrijk doel van cultuuronderwijs zou moeten zijn om mensen daartoe te stimuleren. Idealiter zou de rol van de overheid zich moeten beperken tot dit cultuuronderwijs, zoals Ellen Kempers stelt in haar eerder genoemde essay. Dat is in ieder geval een mooie uitdaging voor de Vlaamse en de Nederlandse overheid...

Af en toe zijn er zaken minder gelukkig geformuleerd. Een voorbeeld: het opvoeren van het gregoriaans als materieel muzikaal erfgoed dat door musicologisch onderzoek weer tot leven is gebracht (p. 342) is wel heel kort door de bocht. Je zou ook de

stelling kunnen verdedigen dat het gregoriaans bij uitstek een voorbeeld is van immaterieel erfgoed dat in de loop der eeuwen voortdurend door gebruikers is aangepast... Maar dat is een discussie die niet in het kader van dit boek en deze bespreking thuishoort. Ik heb een editietechnische opmerking: in mijn exemplaar waren de pagina's 223 tot en met 228 in verkeerde volgorde afgedrukt. En ik heb één echt kritiekpunt: het boek is niet vrij van een zekere overladenheid. Dat maakt het enigszins onpraktisch. Met name de theorievorming rondom muzikaal erfgoed, dan wel erfgoed in het algemeen, komt in veel essays aan de orde. Het is een consequentie van de keus voor 34 bijdragen. Daar zit natuurlijk ook een voordeel aan: veel deskundige auteurs laten hun licht schijnen over het muzikale erfgoed in Vlaanderen en Nederland, en ze geven heldere visies op de toekomst.

JOOST VAN GEMERT

MAARTEN BEIRENS, ELLEN KEMPERS EN HEIDI MOYSON (RED.),
Achter de muziek aan. Muzikaal erfgoed in Nederland en Vlaanderen, Acco, Leuven/Den Haag, 2010, 432 p.